

Middelengebruik bij migranten

Een gevalstudie van Iranese in België

MARJOLEIN MUYS*

Sommige etnische minderheidsgroepen in de hedendaagse multiculturele westerse maatschappij gebruiken cultuureigen genotsmiddelen binnen specifieke contexten. Dergelijke culturele recepten rond middelengebruik maken het onderwerp van deze studie uit. Daarenboven wordt de invloed van de Westerse omgeving op dergelijke culturele recepten onderzocht aan de hand van de volgende centrale onderzoeksvraag. Wat is de impact van de Westerse omgeving op culturele recepten van middelengebruik die voorafgaand aan migratie eigen werden gemaakt? Om de onderzoeksvraag te beantwoorden werden eerst de gebruikspatronen van migranten beschreven en werd nagegaan of er sprake is van continuïteit of verandering in vergelijking met het middelengebruik in het land van herkomst. De notie 'gebruikspatronen' werd geoperationaliseerd door te verwijzen naar de middelen die worden gebruikt, de motieven om middelen te (gaan) consumeren en de contexten waarin gebruik plaatsvindt. Vervolgens werden de vastgestelde continueringen of veranderingen verklaard door hen te relateren aan sociale mechanismen in de westerse context.

Tussen februari 2006 en oktober 2007 werd een etnografisch onderzoek uitgevoerd bij 129 Iraanse migranten die op dat moment in België verbleven. We selecteerden deze welgedefinieerde groep uit de totale populatie van migranten in België omwille van volgende kenmerken: (1) de bijzondere drugssituatie in Iran, (2) de hoge vertegenwoordiging van Iraanse migranten binnen de laagdrempelige drughulpverlening en (3) positieve ervaringen tijdens voorbereidende interviews.

Om toegang tot deze doelgroep te verkrijgen werd allereerst een brochure in het Perzisch opgesteld, die via verschillende kanalen werd verspreid: enerzijds langs formele kanalen, zoals opvangcentra voor asielzoekers, organisaties en instanties waar vluchtelingen worden geholpen, alsook via de laagdrempelige drughulpverlening. Anderzijds werd de folder ook via informele kanalen uitgedeeld: via sociale en professionele contacten en bestaande Iraanse netwerken. Hoewel rekrutering via dergelijke kanalen (zeer) moeizaam verliep, werden er op deze manier 24 respondenten bereikt. Vooral rekrutering via formele kanalen was niet effectief, vanwege een groot wantrouwen.

Respondenten werden gevraagd of ze de onderzoeker met vrienden en kennissen in contact wilden brengen. Deze sneeuwbal methode bleek veel efficiënter omdat het vertrouwen in een dergelijke context groter was. Toch was dit een zeer tijdsintensieve strategie, omdat vertrouwen keer op keer moest worden opgebouwd en onderhouden. Tijdens ontmoetingen met respondenten heeft de onderzoeker zich vriendelijk en open trachten op te stellen. Er werd hen een luisterend oor geboden. Verder werden respondenten vergezeld tijdens hun dagelijkse activiteiten en bij hun sociale contacten. Waar mogelijk werden zij geholpen met het vertalen van documenten, kregen zij een lift aan-

* Marjolein Muys is onderzoeker bij het Instituut voor Sociaal Drugsonderzoek (Vakgroep Strafrecht en Criminologie, UGent)

geboden en werd hen uitleg verschaft wanneer ze vragen hadden over het leven in België. Al deze rollen werden vervuld om vertrouwen te winnen. Gesprekken met respondenten verliepen in het Engels, Frans of Nederlands. Respondenten die deze talen onvoldoende machtig waren, werden doorgaans bijgestaan door vrienden.

Gesprekken werden bijna nooit opgenomen. Meestal werd hiervoor geen toestemming verkregen en tijdens sociale bijeenkomsten was dit ook niet haalbaar. Na elke ontmoeting werden er dus veldnota's neergeschreven. Observaties, getuigenissen en uitspraken werden zorgvuldig chronologisch bijgehouden. In sommige gevallen kon hiervoor worden teruggegrepen naar letterlijke transcripties van uitspraken, genoteerd tijdens gesprekken. In andere gevallen kon er door de situatie onmogelijk worden neergeschreven wat er werd gezegd en moesten observaties en gesprekken achteraf worden gereconstrueerd. Het opmaken van een dergelijk verslag gebeurde zo snel mogelijk na de ontmoeting. De aldus verkregen veldnota's werden verder geanalyseerd aan de hand van de centrale concepten uit de literatuur ('sensitising concepts'). Met behulp van kwalitatieve software werden deze concepten vervolgens verfijnd. Met deze analyse werd vroeg gestart, zodat de verdere gegevensverzameling door de voorlopige resultaten werd gestuurd.

Vooraleer het middelengebruik van deze groep migranten te beschrijven is het belangrijk eerst inzicht te hebben in de context waarin zij in België leven. Dergelijke voorkennis is nodig om de situatie en de achtergrond van Iraanse (ex) middelengebruikers te kunnen begrijpen. Er worden vier administratieve categorieën van Iranese in België onderscheiden (hun vertegenwoordiging binnen de steekproef wordt vermeld): vluchtelingen (113), studenten (10), zij die naar België komen in het kader van gezinsvorming of hereniging (5) en bezoekers (1). Binnen de vluchtelingen kunnen er grofweg twee groepen worden onderscheiden: zij die sinds de jaren 70, 80 of 90 in België verblijven (de 'eerste golf': 15 respondenten) en zij die recenter zijn aangekomen, rond het jaar 2000 (de 'tweede golf': 98 respondenten). De eerste golf verkreeg relatief gemakkelijk een verblijfsvergunning. Vanaf 2000 ging dit veel moeilijker. Door het hoge aantal asielaanvragen in die periode werd het beleid strenger. Deze groep migranten heeft lang moeten wachten op een verblijfsvergunning, sommigen wachten hier nog steeds op. De levensomstandigheden van deze tweede golf vluchtelingen werden van dichtbij geobserveerd en er werden verschillende processen van sociale uitsluiting aan het werk gezien. In de volgende paragrafen komen deze aan bod voor zover ze met middelengebruik binnen deze populatie verband houden. Het is belangrijk te vermelden dat er geen georganiseerde Iraanse gemeenschap in België is, die deze uitsluiting kan tegengaan of er weerwerk tegen kan bieden.

Uit het onderzoek blijkt dat de oude 'Perzische' culturele recepten rond middelengebruik over het algemeen behouden blijven. Als we vergelijkingen maken binnen de verschillende administratieve categorieën, dan springen de vluchtelingen van de tweede golf in het oog. Binnen deze groep werden enkele postmigratie veranderingen in het gebruikspatroon vastgesteld. Ten eerste is er binnen deze subgroep een tendens naar het gebruik van nieuwe en vooral ook sterkere middelen in België. Zij die al ervaring met middelengebruik in hun thuisland hadden opgedaan, gaan in sommige gevallen dezelfde producten gebruiken via meer schadelijke methoden. Ten derde is er ook een belangrijke verschuiving te vinden in de motieven voor gebruik. Mensen die in Iran om recreatieve redenen gebruikten, rapporteren in België gebruik om problemen te ver-

geten. Ten slotte gaven enkele respondenten aan dat ze, hoewel ze in Iran enkel met vrienden consumeerden, in België alleen zijn gaan gebruiken. In de volgende paragrafen wordt het belang van enkele Westerse omgevingsfactoren besproken om deze evoluties te verklaren.

Ten eerste is de manier waarop de tweede golf vluchtelingen in België worden ontvangen belangrijk om hun gebruikspatronen te kaderen. Hoewel binnen de Iraanse gemeenschap zelf sterk de nadruk wordt gelegd op een causale relatie tussen middelengebruik en de levensomstandigheden van Iranese migranten zonder papieren, blijkt niet iedereen in een dergelijke situatie middelen te gaan gebruiken. Een causale relatie tussen het migratiebeleid en individueel middelengebruik is zeer moeilijk vast te stellen, ook omdat nieuwkomers hun statuut vaak veranderd zien. Wanneer sans-papiers bijvoorbeeld plots wel papieren krijgen, heeft dit niet altijd onmiddellijk gevolgen voor hun middelengebruik. Er kan wel een meer indirecte relatie worden aangeduid met mechanismen van sociale uitsluiting. Doordat groepen Iraanse nieuwkomers niet welkom zijn en zich vooral niet welkom voelen in de Belgische maatschappij, gaan zij zich nog verder afzonderen. Zij gaan de vele vrije tijd die ze hebben (zolang ze niet mogen werken) slijten met lotgenoten. Op dergelijke sociale bijeenkomsten speelt middelengebruik een belangrijke rol. Vooral opiumgebruik kan dan worden gezien als een soort tegenreactie. Iraanse nieuwkomers gaan zich aldus afzetten tegen de maatschappij die hen niet wil, waarbij het gebruik van een typisch Iraans product centraal gaat staan. De legale status van mensen (verblijfsvergunning) is hierbij belangrijk, maar niet doorslaggevend. Velen binnen de tweede golf verklaarden zich in België niet welkom te voelen, ook zij die wél over een verblijfsvergunning beschikken.

De verkrijgbaarheid van middelen in België is ook bepalend voor de gebruikspatronen van migranten. Het gaat dan niet zozeer om de verkrijgbaarheid via de gewone maatschappelijke kanalen. Bijvoorbeeld alcohol is veel makkelijker verkrijgbaar in België dan in Iran. Toch zette deze omgevingsverandering de meeste respondenten er niet toe aan om meer en vaker alcohol te drinken dan ze in Iran gewoon waren. Immers: migranten die niet in de maatschappij worden opgenomen gaan ook niet de middelen gebruiken die deze maatschappij ter beschikking stelt. Wanneer mensen zich uitgesloten voelen gaat de eigen gemeenschap aan belang winnen. Veranderingen in verkrijgbaarheid na migratie gaan dus niet zozeer gebruikspatronen beïnvloeden maar, wel de informele economie die de vraag naar middelen van een aanbod voorziet. De informele verkrijgbaarheid van middelen is veel belangrijker voor Iraniërs in België. Sinds enkele jaren is opium verkrijgbaar in Europa. Het wordt door Iraniërs ingevoerd, verdeeld en verhandeld.

De formele en informele controlesystemen in het Westen beïnvloeden het middelengebruik van migranten. Wat betreft de formele controle: Iraniërs komen uit een totalitaire staat waar de politie met harde hand optreedt. Wanneer Iraniërs in België terechtkomen, worden ze met een heel ander politieel klimaat geconfronteerd, ook wat betreft drugsbestrijding. Tekenend is dat Iranese die bij opiumhandel betrokken zijn, geen angst hebben om hiervoor te worden opgepakt. Ook de informele, sociale controle is in Iran zeer belangrijk, vanwege de groeps- en familiegerichte cultuur. Sociale controle is echter minder strikt in Westerse samenlevingen, waar de individuele vrijheid hoog wordt aangeschreven. Daarenboven wordt het leven in grootstedelijke gebieden (waar nieuwkomers vaak leven) gekenmerkt door een grote mate van anonimiteit. De ver-

minderde formele en informele controle in het Westen (in vergelijking met het thuisland) werd aangeduid als een faciliterende factor voor middelengebruik.

Ten slotte verwijzen we naar Westerse culturele recepten rond middelengebruik om veranderingen in de gebruikspatronen van Iraanse nieuwkomers te duiden. Studenten en ‘ingesloten’ vluchtelingen (vooral van de eerste golf, maar ook een minderheid van de tweede golf) hebben zich (in beperkte mate) Westerse gebruikspatronen eigen gemaakt. Dergelijke acculturatie aan de *mainstream* cultuur kan slechts plaatsvinden via sociale contacten met autochtonen. ‘Uitgesloten’ vluchtelingen krijgen echter weinig kansen om met Westerse gebruikspatronen kennis te maken. Dergelijke acculturatie gebeurt wel in de marge, wanneer Iranezen in grootstedelijke gedepriveerde gebieden in contact komen met (gemarginaliseerde) druggebruikers die hen kennis laten maken met hun middelengebruik (bijvoorbeeld het basen van cocaïne).

Mits de grote tijdsinvestering heeft dit etnografisch onderzoek rijke informatie opgeleverd over een groep die maatschappelijk kwetsbaar staat en die, ondanks de aandacht in de publieke opinie en maatschappelijke debatten, amper door onderzoek kenbaar wordt gemaakt. De onderzoeksmethoden werden nauwkeurig beschreven, alsook de persoonlijke ervaringen van de onderzoeker in het participeren aan de dagelijkse activiteiten van deze populatie, zodat de onderzoeksstrategie ook bij andere migrantenpopulaties kan worden toegepast om hun gebruikspatronen in kaart te brengen.